

Євгеній Бородин, Андрій Жорняк

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Дніпро, Україна)

Феномен асистенціалізму та соціальної стигматизації у державній політиці України в питаннях соціальної інтеграції людей з інвалідністю

У статті встановлено, що напрями соціальної політики Української держави стосовно людей з інвалідністю за роки незалежності зазнали значних змін. Виявлено, що вже зроблені певні кроки для того, щоб в основу державної політики щодо соціального забезпечення осіб з інвалідністю покласти не соціальне забезпечення як пасивну функцію соціального захисту, а гарантування захищеності осіб з інвалідністю шляхом створення для них у суспільстві відповідних умов та рівних можливостей для реалізації життєвих потреб, здібностей і творчого потенціалу, визначено систему заходів, орієнтованих на поліпшення їхньої життєдіяльності, відновлення соціального статусу, досягнення матеріальної незалежності та всебічної інтеграції у суспільство.

З'ясовано, що досі залишається низка перешкод для людей з інвалідністю на шляху до соціальної інтеграції у суспільство. У статті розкрито зміст понять «асистенціалізм» та «соціальна стигматизація», які провокують зростання байдужості, недобррозичливості у свідомості людей. Автор детально дослідив місце асистенціалізму у державній політиці України, його наслідки у соціальній політиці щодо категорій-одержувачів державної допомоги. Наголошено, явище асистенціалізму вкрай небезпечне, бо тотальна підтримка ущербності, фізичної та інтелектуальної, вбиває будь-яку особисту ініціативу людини щодо підвищення якості власного життя, викликаючи моральну та соціальну деградацію людини, деструкцію її інтелектуального потенціалу.

Проаналізовано та визначено інструменти соціальної стигматизації у законодавстві України в питаннях соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Доведено, що стигма в деяких випадках, позбавляє людину статусу повноцінної, стає джерелом упереджень, дискримінації, соціальної ізоляції стигматизованих, викликає зниження самооцінки і почуття пригнобленості, формує негативну соціальну ідентичність і ускладнює психосоціальну адаптацію. Наголошено на необхідності вживання заходів щодо усунення перешкод, спричинених стигматизацією та надмірним асистенціалізмом на шляху інтеграції людей з інвалідністю у суспільство.

Ключові слова: асистенціалізм, дискримінація, законодавство Україн.,; інтеграція у суспільство, людина з інвалідністю, стигма, стереотип, соціальна стигматизація

Yevgeniy Borodin, Andrii Zhorniak

Dnepropetrovsk regional institute of public administration National academy of public administration under the President of Ukraine (Dnipro, Ukraine)

The Phenomenon of Assistanceism and Social Stigmatization in the State Policy of Ukraine in the Issues of Social Integration of People with Disabilities

The article establishes that the directions of the social policy of the Ukrainian state towards people with disabilities have undergone significant changes during the years of independence. It is revealed that certain steps have already been taken to base non-social security as a passive function of state policy on social security for people with disabilities social protection, and guaranteeing the protection of people with disabilities by creating appropriate conditions for them in society and equal opportunities for the realization of life needs, abilities and creative potential, defined a system of measures aimed at improving their lives, restoring social status, achieving financial independence and full integration into society. It has been found that there are still a number of obstacles for people with disabilities on the path to social integration into society.

The article reveals the meaning of the concepts of “assistanceism” and “social stigmatization”, which provoke the growth of indifference, hostility in the minds of people. The author has studied in detail the place of assistanceism in the state policy of Ukraine, its consequences in social policy regarding the categories of recipients of state aid. It is emphasized that the phenomenon of assistanceism is extremely dangerous, because the total support of defects, physical and intellectual, kills any personal initiative to improve the quality of one’s own life, causing moral and social degradation of man, destruction of intellectual potential.

The tools of social stigmatization in the legislation of Ukraine on the issues of social integration of people with

disabilities are also analyzed and determined. It has been proven that stigma in some cases deprives a person of full status, becomes a source of prejudice, discrimination, social isolation of the stigmatized, causes low self-esteem and feelings of depression, forms a negative social identity and complicates psychosocial adaptation. Emphasis was placed on the need to take measures to remove obstacles caused by stigmatization and excessive assistance in the integration of people with disabilities into society.

Keywords: *asistentialism, discrimination, legislation of Ukraine, integration into society, people with a disabilities, stigma, stereotype, social stigma*

Вступ

Інтеграція в суспільство людей з обмеженими можливостями, їх соціальний захист є одним з пріоритетних напрямів політики розвинутих країн світу як у соціальній, так і в освітній сфері, оскільки рівень соціального захисту інвалідів та дітей-інвалідів, створення рівних умов для отримання ними освіти та професійної підготовки, толерантність та відкритість суспільства до інвалідів відображають рівень культури та духовного розвитку суспільства. Напрями соціальної політики держави стосовно інвалідів за роки незалежності зазнають змін. Вже зроблені певні кроки для того, щоб в основу державної політики щодо соціального забезпечення осіб з інвалідністю покласти не соціальне забезпечення як пасивну функцію соціального захисту, а гарантування захищеності осіб з інвалідністю шляхом створення для них у суспільстві відповідних умов та рівних можливостей для реалізації життєвих потреб, здібностей і творчого потенціалу, визначено систему заходів, орієнтованих на поліпшення їхньої життєдіяльності, відновлення соціального статусу, досягнення матеріальної незалежності та всебічної інтеграції у суспільство.

Проте сьогодні в реальності особи з інвалідністю належать до найбільш соціально незахищених категорій населення. Стан дотримання їх прав свідчить про недостатню їх участь в економічному і соціальному житті суспільства. Останнім часом простежується реформування у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які приділяють увагу соціальній інтеграції населення, а саме соціальній інтеграції людей з інвалідністю, що знаходить своє відображення у низці нормативно-правових актів. Програми

щодо соціального захисту інвалідів віднесено до пріоритетних державних програм, а видатки на їх виконання переважно відносять до захищених статей Державного бюджету України.

Для виконання завдань державної політики у сфері соціального забезпечення, передбачених законодавством (створення умов для реалізації соціального потенціалу людини, сприяння розвитку соціальних відносин, розвитку соціально-трудова відносин, реформування системи соціального захисту, удосконалення системи соціального страхування, реформування ринку праці та зайнятості) та використання запропонованих державою соціально-політичних інструментів, що забезпечують адресність в наданні державної соціальної допомоги на законодавчому рівні, відбувається соціальна класифікація та типологізація суспільства на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак окремих індивідів та певних соціальних груп. Нормативно визначено та надано правовий статус деяким суспільним групам та окремим громадянам, а також передбачено пільги, грошові доплати, надбавки до заробітної плати, пенсії та інші виплати цим категоріям.

Аналізуючи законодавство, можна зазначити, що в Україні передбачені соціально-політичні інструменти щодо адресного вирішення питань державної політики у сфері соціального забезпечення: визначені категорії одержувачів державної допомоги, система виплат, пільг та обмежень, грошові доплати, надбавки до заробітної плати, пенсії та інші виплати. В Україні це визначають понад 45 законодавчих та інших нормативно-правових актів. З них права громадян на пільги та компенсації за професійною ознакою регламентовані 22 законами,

указами Президента та постановами Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України. Відповідні пільги громадянам за соціальною ознакою надаються на підставі 23 законодавчих актів. Однак, такий підхід держави не сприяє ширшому залученню людей з інвалідністю до участі у суспільному житті, реалізації їхніх прав та обов'язків, як громадян країни.

За останні роки соціальна політика багатьох розвинених країн світу стосовно осіб з інвалідністю зазнала значних змін. Відношення до людей з інвалідністю, як до таких, яким потрібна постійна опіка, підтримка і допомога, і які не можуть жити активним суспільним життям, змінилось на відношення до них, як до повноправних членів суспільства, що мають рівні права нарівні з іншими громадянами країни. Зміни у суспільстві, що відбулися в останні десятиліття, в свою чергу мають привести до змін у сфері формування державної політики, яка має стати більш цілеспрямованою та націленою на вимірні результати і цілі. Поряд з прогресивними законами мають відбутися позитивні зрушення у суспільній свідомості стосовно людей з інвалідністю. Явище стигматизації та надмірний асистенціалізм, які провокують зростання байдужості, недобррозичливості та навіть прояв жорстокості, мають бути ліквідовані у свідомості людей. Натомість у пріоритеті має бути створення позитивного образу людини з інвалідністю.

Аналіз публікацій таких науковців, як: М. Авраменко, С. Бичков, Н. Борецька, Д. Валовий, В. Воротін, Р. Демчак, А. Іпатов, Х. Ламбарт, Е. Лібанова, О. Макарова, К. Міщенко, Г. Нікуліна, Д. Пузіков, В. Скуратівський, В. Сушкевич, О. Полякова, П. Таланчук свідчить про наявність актуальних проблем щодо соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Проте, попри велику кількість досліджень, ступінь вивчення проблеми не можна вважати достатньою. Тож вона потребує подальших досліджень у частині визначення впливу асистенціалізму та соціальної стигматизації на соціально-політичні процеси соціальної інтеграції людей з інвалідністю.

Мета статті – розкрити поняття

«асистенціалізм» та його місце у державній політиці України, а також визначити інструменти соціальної стигматизації у законодавстві України в питаннях соціальної інтеграції людей з інвалідністю, їх вплив та наслідки.

Результати дослідження

Соціальну стигматизацію вивчали філософи, соціологи та науковці. Це відобразилось у появі різних визначень цього поняття. Е. Чепмен (Chapman, 2000), Дж. Крокер, Б. Маджор (Croker & Major, 1989), І. Гофман (Goffman, 1963) вважають, що стигма визначає відношення до людини або певної групи людей від нейтрального (мовчання), до негативного (вигнання, насильство). Термін «стигма» (від лат. stigma – «тавро», «ярлик») означає соціальне клеймо, яке спричиняє соціальну ізоляцію або стає перешкодою для повноцінного соціального життя особи. Американські психологи М. Стаффорд та Р. Скотт під стигмою розуміють «характеристику осіб, яка суперечить нормі соціуму», де під «нормою» мається на увазі «загальне переконання, що людина повинна вести себе певним чином у певний час» (Stafford & Scott, 1986, p. 80-81). Учені пояснюють складність вивчення феномену стигми наявністю значної кількості її видів: старість, параліч, рак, наркоманія, психічні захворювання, алкоголізм, куріння, злочинність, гомосексуалізм, безробіття, надмірна вага, сліпота, епілепсія, отримання соціальної допомоги, неписьменність, заїкання, бідність, інвалідність, розумова відсталість, глухота тощо (Stafford & Scott, 1986, p. 77).

Б. Майор та Л. О'Брайен у статті «Соціальна психологія стигми» (Major & O'Brien, 2005) визначення стигми пов'язують з ознакою, яка асоціюється з негативними оцінками і стереотипами, що відомі членам однієї культури та розділені ними. Стигма зачіпає соціальну ідентичність індивідів, знецінюючи її в очах оточуючих, крім того вона впливає не тільки на почуття, думки і поведінку цих індивідів, але й має негативний вплив на умови їх життя та здоров'я. І. Гофман вважає, що стигма проявляється тоді, коли людина відрізняється від домінуючої соціальної норми за певними критеріями, і коли суспільство дає їй

негативну оцінку. Наслідком цього є те, що її ідентичність оцінюється через призму саме цього параметра, а вона піддається дегуманізації в очах тих, хто її оцінює (Goffman, 1973, p. 15).

Отже, стигма – певна характерна риса людини, яка дискредитує її в очах оточуючих. Це фізична чи соціальна ознака (наприклад, інвалідність або кримінальна репутація), знак, який сприймають у суспільному середовищі як щось принизливе. Стигма вказує на знак або мітку, що наносилась певним способом на тіло людини та мала на меті характеризувати її як «дефектну» у моральному плані. Стигма виникає тоді, коли індивід або група відрізняється від домінуючої соціальної норми та негативно оцінюється суспільством, піддаючись моральному відстороненню зі сторони оточуючих, що їх оцінюють (Goffman, 1963). Дж. Крокер, Б. Майор та С. Стіл вважають, що стигматизація здатна загрожувати ідентичності та визначають такі її функції: підвищення власної самооцінки за рахунок стигматизації інших; підтримка позитивної соціальної ідентичності, що в результаті обертається виправданням дискримінації щодо аут-групи; легітимізація нерівності статусу тієї чи іншої групи; управління страхом, виконання захисної функції у зв'язку з виникненням сильної тривожності (Crocker et, 1998).

Поняття «стигма» пов'язане з такими поняттями, як «стереотип», «упередження». Так, М. Бірнат і Дж. Довідіо зазначають, що «стереотип» та «стигматизація» не є ідентичними, підкреслюючи, що стереотипи виникають по відношенню до

соціально ідентифікованих (визначених) груп (Biernat & Dovidio, 2000). Дж. Фелан, Б. Лінк, Дж. Довідіо вважають, що стигма і упередження мають більше спільних рис, ніж відмінностей, та виконують три основні функції: експлуатація, домінування, посилення соціальних норм (Phelan et, 2008).

Закон України визначає та надає правовий статус категоріям-одержувачам державної допомоги. Відбувається умовна соціальна сепарація (ідентифікація) суспільства. Ці процеси відбуваються завдяки правовим інструментам, які регламентуються Кодексом цивільного захисту, законами України та іншими законодавчими актами. У таблиці 1 представлено правовий статус індивіда або соціальної групи, який визначено на законодавчому рівні.

Слід зазначити, що зафіксований законодавством правовий статус певних категорій, таких як: «Герой України», «Заслужений тренер України», «Багатодітна сім'я» сприймається суспільством позитивно. У той час до інших категорій, таких як: «людина з інвалідністю», «ВІЛ-інфікована особа», «реабілітована особа», «правопорушник», «колишній в'язень» не завжди прослідковується позитивне відношення суспільства. Це стосується також членів їх сімей. Тобто процес появи правового статусу певних категорій громадян, передбачених законодавством та специфічне (негативне) відношення суспільства до цих категорій, яке характеризує соціальну ідентичність груп або окремих індивідів, визначає поняття «соціальна стигматизація».

Таблиця 1.

Законодавчий інструмент та передбачений ним правовий статус індивіда або соціальної групи

Закон України, який надає правовий статус індивіду або соціальній групі	Правовий статус індивіда або соціальної групи
Про державні нагороди України	Герой України; Народний артист України; Народний архітектор України; Народний вчитель України; Народний художник України; Заслужений артист України; Заслужений архітектор України; Заслужений будівельник України; Заслужений винахідник України; Заслужений вчитель України; Заслужений гірник України; Заслужений діяч мистецтв України; Заслужений діяч науки і техніки України; Заслужений донор України; Заслужений економіст України; Заслужений енергетик України; Заслужений журналіст України; Заслужений лікар України; Заслужений лісівник України; Заслужений майстер народної творчості України; Заслужений машинобудівник України; Заслужений металург України; Заслужений метролог України; Заслужений працівник ветеринарної медицини України; Заслужений працівник культури України; Заслужений працівник освіти України; Заслужений працівник охорони здоров'я України; Заслужений працівник промисловості України; Заслужений працівник транспорту України; Заслужений працівник туризму України; Заслужений працівник сільського господарства України; Заслужений працівник соціальної сфери України; Заслужений працівник сфери послуг України; Заслужений працівник фармації України; Заслужений працівник фізичної культури і спорту України; Заслужений працівник цивільного захисту України; Заслужений природоохоронець України; Заслужений раціоналізатор України; Заслужений художник України; Заслужений шахтар України; Заслужений юрист України; Мати-героїня; Заслужений працівник фізичної культури і спорту України
Про фізичну культуру і спорт	Заслужений тренер України; Заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу; гросмейстер України; майстер спорту України.
Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю Про реабілітацію осіб з інвалідністю	Особа з інвалідністю

Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту	Учасник бойових дій; учасник війни; інвалід війни 1-3 групи; член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни; член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни з числа учасників антитерористичної операції; особа з особливими заслугами перед Батьківщиною; батьки померлої особи з особливими заслугами; вдова (вдівець) особи з особливими заслугами
Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні	Особа з особливими трудовими заслугами; батьки померлої особи з особливими трудовими заслугами; вдова (вдівець) особи з особливими заслугами
Про соціальний захист дітей війни	Діти війни
Про жертви нацистських переслідувань	Жертви нацистських переслідувань; людина з інвалідністю
Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні	Реабілітована особа
Про охорону дитинства	Багатодітна сім'я; дитячий будинок сімейного типу; прийомна сім'я; сім'я опікуна
Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок ЧАЕС	Опікун дітей померлого громадянина, смерть якого пов'язана з ЧАЕС (1-3 категорія); особа ЧАЕС – (1 категорія, 2 категорія – ліквідатор, 2 категорія – потерпілий); дружина (чоловік) (ЧАЕС) померлого громадянина (1-3 категорія); дитина (ЧАЕС) інвалід
Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції та інших осіб та їх соціальний захист	Ветеран військової служби; вдова (вдівець) ветерана військової служби; ветеран органів внутрішніх справ; вдова (вдівець) ветерана органів внутрішніх справ; ветеран Національної поліції; вдова (вдівець) ветерана Національної поліції; ветеран державної пожежної охорони; вдова (вдівець) ветерана державної пожежної охорони; Ветеран Державної служби спеціального зв'язку; вдова (вдівець) ветерана Державної служби спеціального зв'язку; ветеран служби цивільного захисту; вдова (вдівець) ветерана служби цивільного захисту; ветеран Державної кримінально-виконавчої служби; вдова (вдівець) ветерана Державної кримінально-виконавчої служби; ветеран податкової міліції; вдова (вдівець) ветерана податкової міліції
Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації в Україні	Батьки і члени сім'ї працівника Державної служби спеціального зв'язку який загинув (помер) або пропав безвісти або став інвалідом

Аналізуючи наукові джерела з проблеми стигматизації можна зробити висновок, що стигма в деяких випадках, позбавляє людину статусу повноцінної, стає джерелом упереджень, дискримінації, соціальної ізоляції стигматизованих, викликає зниження самооцінки і почуття пригнобленості, формує негативну соціальну ідентичність і ускладнює психосоціальну адаптацію. Крім того проблема стигматизації актуальна для різних соціальних категорій. Серед стигматизованих ярликів є такі, що мають неофіційний статус, закріплений громадською думкою («алкоголіки», «наркомани», «безхатьки», «злочинці», «повії», «гомосексуалісти»), але є й такі, що визнані законодавством та надають не тільки правовий статус а й ряд пільг та обмежень («хворі на СНІД», «психічно хворі», «люди з інвалідністю», «чорнобильці» та інші). Пропонуємо розглянути явище «соціальна стигматизація» як необхідний інструмент, який звужує поле знань про людину або соціальну групу, концентруючи увагу лише на її відмінність від інших, та є умовно вимушеною мірою, яка застосовується для того, щоб системно та адресно здійснювати державну політику у соціальній сфері.

Подолання стигматизації повинно бути спрямовано на формування точного неупередженого розуміння людей, їх природи та причин, повинно зменшувати тривогу та почуття незахищеності в людей, а головне – повинно ґрунтуватися на повазі до особистості, її прав і свобод. Також треба зазначити, що дискримінація осіб за станом здоров'я та у зв'язку з інвалідністю є неприпустимою, та згідно прийнятої «Конвенції про права осіб з інвалідністю», яка набрала чинності для України у 2010 році має на меті забезпечення повного й рівного здійснення всіх прав людини незалежно від стану її здоров'я. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991). встановлює: «Дискримінація за ознакою інвалідності забороняється».

Аналіз робіт щодо соціальної стигматизації свідчить, що більшість із них у сучасному житті пов'язані з фізичними проявами (захворюваннями або інвалідністю). Стигматизація людей

з інвалідністю часто проявляється в «легкій» формі, коли оточуючі демонструють заступництво, вважаючи їх неповноцінними. Поряд з позитивними поведінковими стереотипами щодо людей з інвалідністю поширені також негативні, принижуючі установки. Найбільш поширені соціально-психологічні проблеми людей, стигматизованих за ознакою «інвалідність», є зневажливе ставлення до них оточуючих, недооцінювання їх можливостей, що в свою чергу впливає на їх повсякденне життя.

Держава гарантує громадянам з низьким доходом можливість жити на задовільному рівні, маючи доступ до таких самих базових послуг, що і решта частини населення, за рахунок передбачених законодавством пільг. Так, Міністерство праці та соціальної політики, яке провело інвентаризацію системи пільг показала, що в Україні вона досить розвинена, вміщує в себе різноманітні види пільг, компенсацій, соціальних гарантій, охоплює майже третину населення України, яке перебуває на обліку в Єдиному державному автоматизованому реєстрі осіб, що мають право на пільги за соціальною ознакою та користуються різного роду пільгами.

Діюча сучасна система пільг є наслідком необхідного на той час управлінського рішення (на початку 90-х років) при розбудові новоствореної держави захистити найменш захищені верстви населення і тим самим не допустити різкого падіння їх життєвого рівня. Але диверсифікація пільгових категорій привела до того, що одна особа може мати декілька правових статусів, тобто має право на пільги за декількома категоріями, що передбачені законодавством, та дають їй право на пільги, доплати, преференції, допомоги тощо. Також можна зазначити, що значна кількість пільг надається за професійною ознакою, що тільки посилює соціальну напругу та вирішує два принципово різних завдання: надає привілеї окремим категоріям населення та підтримку соціально вразливих верств населення.

Ідеологія реформування системи надання пільг, над якою сьогодні працює Уряд, передбачає поступовий відхід від

надання пільг за професійним статусом та перехід до адресності. Зазначаючи, що працюючі громадяни повинні отримувати гідну заробітну плату, а пільги повинні отримувати лише громадяни, які мають особливі досягнення перед Батьківщиною передбачені законом «Про державні нагороди України», пільговики за соціальною та за професійною ознакою. Адресна допомога держави окремим індивідам та категоріям громадян вміщує в себе поняття асистенціалізм. Це явище та його наслідки вивчав А. Менегетті. На його погляд, асистенціалізмом називається спосіб надання допомоги або підтримки. Зазвичай ця концепція використовується щодо зобов'язання урядів соціально направлених держав допомагати своїм громадянам задовольняти основні потреби, коли люди не можуть зробити це самостійно, не можуть оплатити свої основні витрати, пов'язані з житлом, охороною здоров'я, освітою тощо.

Розглядаючи негативний вплив, який асистенціалізм у вигляді соціальної допомоги в сучасному вигляді може завдати розвитку людини, яка нею користується, слід звернути увагу на наслідки. Така допомога та неминуча залежність від неї сприяють зростанню бідності на національному рівні. Так, не відчуваючи себе звичайним членом суспільства, отримуючи соціальну допомогу та пільги, найчастіше людина не бере на себе трудові зобов'язання, сплачуючи податки, зникає до своєї ситуації і не прагне до успіху. Ми згодні з А. Менегетті, який стверджує, що асистенціалізм встановлює відносини залежності, які підривають гідність особистості. Вживання людини або соціальної групи залежить від держави, точніше від урядів та посадовців які їх адмініструють. На думку філософа, асистенціалізм неминуче призведе до збільшення кількості опікуваних людей і посилення податкового тиску на тих, хто створює реальний добробут суспільства (Meneghetti, 2011, p. 18).

А. Менегетті у роботі «Система і особистість» стверджує, що асистенціалізм полягає в наданні громадянам ресурсів для задоволення деяких з їхніх потреб, але не сприяє їх звільненню залежності

від держави. Автор наголошує, що правителям з метою отримання зворотного зв'язку (у вигляді голосів на виборах) зручно та необхідно розробляти плани допомоги бідним, ставлячи їх в залежність з сподіванням продовження отримання допомоги у вигляді пільг. Італійський філософ визначає «асистенціалізм» як систему «зайвої державної «опіки», яка висуває необхідність соціальної допомоги і формує «утриманську психологію». Як наслідок асистенціалізм знімає з суб'єкта відповідальність за необхідність росту та розвитку, тим самим руйнуючи прагнення до першості в усіх тих, кому надається допомога (Meneghetti, 2014).

У праці «Психологія лідера» А. Менегетті наголошує на необхідності уряду створювати реальні робочі місця і платформи соціальної реінтеграції, які дозволили б найбільш знедоленим людям отримати доступ до професійного навчання і прожиткового мінімуму, щоб вони могли самостійно задовольнити свої власні потреби. Філософ вважає, що асистенціалізм не дозволяє індивіду реалізувати власний інтелектуальний потенціал, набути необхідного досвіду. Вже сьогодні існує проблема людей, яким «імпонують безвідповідальність, поверховість, можливість отримання незаслужених благ, причому навіть ціною злочину», і, як наслідок, «влада потрапляє в руки негідних її людей» (Meneghetti, 2011, p. 18).

Ми погоджуємося з думкою А. Менегетті та вважаємо, що асистенціалізм викликає моральну та соціальну деградацію людини, деструкцію її інтелектуального потенціалу, що загрожує застоєм розвитку людства. Явище асистенціалізму вкрай небезпечне, бо люди з фізичними обмеженнями не думають про те, щоб знайти роботу, одужати, пристосуватися аби жити повноцінним життям, розраховуючи, що їм не дадуть пропасти за рахунок державної допомоги та благодійності. Більш того, вони вважають, що їм всі повинні і допомогу приймають як щось само собою зрозуміле. Тотальна підтримка ущербності, фізичної та інтелектуальної, вбиває будь-яку особисту ініціативу людини щодо підвищення якості власного життя.

Так, в американському суспільстві завжди була поширена ідея про те, що держава не повинна бути асистенціональною, а має лише надавати підтримку нужденним верствам населення шляхом надання податкових пільг. Тим самим вирішувалося подвійне завдання: підтримати найбільш вразливі верстви, оплачуючи їм соціальні послуги, освіту, а також посилити структури громадянського суспільства, що займаються соціальними питаннями. В силу такого підходу американська модель являє собою крайній прояв ліберально-індивідуалістської моделі, що поєднує добробут суспільства, добробут держави, корпоративні соціальні програми та некомерційні соціальні організації.

На нашу думку, асистенціалізм неминуче призводить до збільшення кількості опікуваних людей; посилення податкового навантаження на тих, хто створює добробут суспільства; формує ментальність споживача та поверхневе ставлення до процесів, націлених на можливість отримання заслужених благ; призводить до формування у суспільстві «кліпового мислення». Таким чином у найрозвиненіших країнах світу виникає нова тенденція боротьби з бідністю, а саме: інвестування в постійні можливості людей і в сприятливе соціальне середовище замість того, щоб просто пропонувати ресурси, сприяння сталому людському та соціальному розвитку замість того, щоб практикувати асистенціальні програми, налагодження партнерських відносин між окремими людьми і громадськими організаціями, компаніями та уряду на всіх рівнях для виконання інноваційних програм інвестицій в соціальний капітал, а не просто чекати, поки держава їх забезпечить.

Висновки

Таким чином, спираючись на сучасний напрямок розвитку України, процеси реформування у законодавчій сфері, формування управлінських інструментів та рішень щодо їх прийняття, які використовуються у сучасній державній політиці, можна зробити висновок, що на сьогодні державна політика, спрямована на соціальну інтеграцію людей з інвалідністю, знаходиться у стані розвитку.

Проте зазначаємо, що до теперішнього часу у формуванні соціальної політики використовуються принципи соціального захисту замість соціальної інтеграції. Причиною цього є недостатня кількість практичних управлінських інструментів щодо соціальної інтеграції людей з інвалідністю у різних сферах суспільних відносин. Проте, згідно з «Конвенцією про права осіб з інвалідністю», дискримінація осіб за станом здоров'я та у зв'язку з інвалідністю є неприпустимою. Повинні бути забезпечені всі права людини незалежно від стану її здоров'я. Натомість у законодавстві прослідковуються інструменти соціальної стигматизації. Попри те, що це поняття розглядається як вимушена міра, яка застосовується для того, щоб системно та адресно здійснювати державну політику у соціальній сфері, воно, все одно, має негативні наслідки у відношенні до стигматизованих індивідів та громадських груп.

Загальна суспільна думка щодо людей з інвалідністю досі має негативний відтінок. Підтримка держави, заснована переважно на виплаті цим соціальним групам пільг та субсидій, призводить до збільшення кількості опікуваних людей, посилюючи податкове навантаження на тих, хто працює, створюючи передумови для формування у людей з обмеженими можливостями «утриманської психології», ментальності споживача, поверхневого ставлення до соціально-політичних процесів держави, «кліпового мислення», націленого лише на задоволення первісних біологічних потреб. Як наслідок – провокування невігластва, відсутність бажання розвиватися, бідність, агресивна поведінка щодо відповідальних виконавців своїх соціальних обов'язків. Усе це впливає на економічний стан держави.

Також зазначаємо, що сучасна система пільг має ознаки асистенціалізму та була спонтанно впроваджена на початку формування української держави. Соціальні програми здебільшого не узгоджені між собою, відбувається їх дублювання. Як наслідок, система охоплює майже третину населення. Це призводить до надмірних витрат бюджету та викликає постійний дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення пільг. Тож така система

є застарілою та повинна реформуватись. Крім того зазначаємо, що одним з показників оцінки стійкості економіки держави є співвідношення витрат на соціальні виплати до долі внутрішнього валового продукту. Так, оцінка стійкості економіки держави вважається стабільною, коли на долю внутрішнього валового продукту приходиться не більш 10% соціальних виплат. Сьогодні, відповідно до статистичних даних Міністерства праці та соціальної політики, 21% національного ВВП витрачається на державні соціальні програми, що не є показником економічної стабільності.

Закладені у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» (2012) принципи подолання стигматизації є недосконалими. Так, визначений перелік ознак, за якими заборонена дискримінація, є невичерпаним та ілюстративним. Визначені Законом поняття «непряма дискримінація» та «утиск» також на практиці важко ідентифікуються при фактичному оцінюванні ситуацій. Вважаємо, що подолання стигматизації та дискримінації повинно бути спрямовано на формування неупередженого розуміння людей, ґрунтуватися на повазі до

особистості, її прав і свобод. Зниження рівня явища стигматизації є необхідним кроком задля ефективної боротьби та підтримки тих, кого стосується ця проблема.

Пропонуємо на державному рівні впровадити ряд системних заходів щодо подолання стигматизації, а саме впровадження програм регулярного інформування та розвінчування міфів і суспільних стереотипів, а також демонстрації толерантного ставлення, моделювання поведінки, що має стати нормою у суспільстві відносно стигматизованих індивідів та груп. Проте, враховуючи що остаточні рішення приймаються державними службовцями, дуже важливо, щоб посадові особи дотримувалися етичних норм при прийнятті рішень в державному секторі, враховуючи потреби та запити всіх зацікавлених сторін, вирішуючи наявні питання якісно, ефективно, стимулюючи у громадян активну громадянську позицію, підтримуючи спроби кожного щодо ідеологічно культурної відповідальності, надаючи індивіду можливість відчувати себе продуктивною та відповідальною частиною суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
- Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
- Biernat M., Dovidio J. F. Stigma and stereotypes. The social psychology of stigma. Guilford Press, 2000. pp. 88–125.
- Chapman E. Conceptualisation of the body for people living with HIV. *Sociology of Health and Illness*, 2000. Vol. 22. № 6, pp. 840-857.
- Crocker J., Major B., Steele C. Social stigma : Handbook of social psychology. Boston: McGraw-Hill, 1998, pp.504-553.
- Crocker J., Major B. Social Stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*. 1989. Vol. 6. № 4. P. 608-630.
- Goffman I. Stigma: notes on the management of spoiled identity, N.Y.: Simon and Shuster, 1963.
- Major B., O'Brien L.T. The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*. 2005. Vol. 56. № 393-442.
- Meneghetti A. The Psychology of the Leader. *Ontopsicologia Editrice*, 2011. 350.
- Meneghetti A. Sistema e personalità. *Psicologica Editrice*. Rome, 2014. 213.
- Phelan J. C., Link B. G., Dovidio J. F. Stigma and prejudice: One animal or two? *Social Science and Medicine*. 2008. Vol. 68, P. 358-367.
- Stafford M. C., Scott R. R. Stigma, Deviance and Social Control: Some Conceptual Issues. *The Dilemma of Difference*. New York : Plenum, 1986. P. 77–91.
- United Nations Organization 2006. Convention on the rights of people with disabilities and optional protocol. URL: <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

REFERENCES

- Pro zasady zapobighannja ta protydiji dyskryminaciji v Ukrajinі. Zakon Ukrajinjy vid 06.09.2012 № 5207-VI [On the Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of September 6, 2012 № 5207-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].
- Pro osnovy socialjnoji zakhyschenosti invalidiv v Ukrajinі. Zakon Ukrajinjy vid 21.03.1991 № 875-XII [On the basis of social protection of the disabled in Ukraine: Law of Ukraine of March 21, 1991 № 875-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian].
- Biernat, M., & Dovidio, J. F. (2000). Stigma and stereotypes. *The social psychology of stigma*. Guilford Press, 88–125.
- Chapman, E. (2000). Conceptualization of the body for people living with HIV. *Sociology of Health and Illness*, 22 (6), 840-857.
- Crocker, J., Major, B., Steele, C. (1998). Social stigma. *Handbook of social psychology*. Boston: McGraw-Hill, 504-553.
- Crocker, J., Major, B. (1989). Social Stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96 (4), 608-630.
- Goffman, I. (1983). *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. N.Y.: Simon and Shuster.
- Major, B., O'Brien, L.T. (2005). The social psychology of stigma. *Annual Review of Psychology*, 56, 393-442.
- Meneghetti, A. (2011). The Psychology of the Leader. *Ontopsicologia Editrice*, 350.
- Meneghetti, A. (2014). *Sistema e personalità*. Psicologica Editrice. Rome, 213.
- Phelan, J. C., Link, B. G., Dovidio J. F. (2008). Stigma and prejudice: One animal or two? *Social Science and Medicine*, 68, 358-367.
- Stafford, M. C., Scott R. R. (1986). Stigma, Deviance and Social Control: Some Conceptual Issues. *The Dilemma of Difference*. New York: Plenum, 77–91.
- United Nations Organization (2006). Convention on the rights of people with disabilities and optional protocol. Retrieved from <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Borodin Yevgeniy

D.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-7331-5981>, e.i.borodin@vidr.dp.ua

Zhorniak Andrii

Ph.D. student, <https://orcid.org/0000-0001-9515-0180>, mlt.karate@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 14.07.2021

Схвалено до друку / Accepted: 28.08.2021